

KGB operatyvinių-techninių priemonių taikymas prieš antisovietinio pasipriešinimo dalyvius

Dr. Kristina Burinskaitė

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

✉ kristina.burinskaite@genocid.lt

ORCID: 0000-0003-1083-6998

KGB naudojo įvairias slaptas priemones, kurių svarbiausias tikslas buvo operatyvinės informacijos rinkimas. Nors agentai buvo svarbiausia KGB priemonė, tačiau tam tikrais atvejais slaptos techninės priemonės buvo efektyvesnės renkant informaciją. Tokių priemonių taikymas buvo griežtai reglamentuotas ir jas pasitelkti galėdavo tik išnaudojusieji kitas priemones. Operatyvinės-techninės priemonės, kaip ir agentai, buvo naudojamos kitomis represijoms vykdyti (rinkti informaciją baudžiamajai bylai, profilaktikai), tad jos buvo svarbios represinės politikos dalys. Nors jos daugiau buvo taikomos kontroliuojant užsieniečių judėjimą Lietuvoje, bet buvo svarbios ir kovojant prieš lietuvių antisovietinio pasipriešinimo dalyvius. KGB dokumentuose užfiksuoti pavyzdžiai atskleidžia, kad šių priemonių tikslas – ne tik išaiškinti antisovietinės veiklos dalyvius, bet ir atskleisti su ja susijusius asmenis, ir taip iš pagrindų sunaikinti grupelės veiklą bei surinkti medžiagą baudžiamajai bylai. Tai pavykdavo retai, tačiau *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos* sklaidos kelias Lietuvoje ir Vakaruose rodo, kad KGB bent jau šiuo atveju liko daugiau stebėtojas, nors ir buvo padaryta žala atskiriems asmenims.

Reikšminiai žodžiai: KGB, antisovietinis pasipriešinimas, techninės priemonės, savi-laida.

Agentai buvo svarbiausia KGB priemonė ir visuomenę labiausiai dominantis sovietinio saugumo veiklos aspektas. Tačiau tam tikrais atvejais agentai negalėjo atlikti kai kurių užduočių, gauti informacijos, tad buvo pasitelkiamos slaptos operatyvines-techninės priemonės. Jos buvo labai įslaptintos ir dokumentų apie jų taikymą nėra daug, tačiau jos buvo irgi svarbi KGB operatyvinio darbo dalis. Šios priemonės daugiau taikytos kontroliuojant užsieniečių judėjimą Lietuvoje, bet buvo svarbios ir kovojant prieš lietuvių antisovietinio pasipriešinimo dalyvius. Būtent šiam aspektui ir skirta ši publikacija.

KGB slaptų priemonių taikymas srityse, susijusiose su informacijos ir judėjimo stebėjimu bei kontrole, buvo sąlygotas geležinės uždangos, kurią lėmė sovietinės sistemos uždarumas ir slaptumas, informacijos ir judėjimo kontrolė. KGB institucija, įgyvendinama savo uždavinius, pasitelkė tiek viešus, tiek slaptus svarbios informacijos gavimo būdus. Agentai – visuomenei žinomiausia slapta KGB priemonė, bet kai kuriais atvejais jie neturėjo galimybių gauti tam tikros informacijos, tad buvo pasitelkiamos operatyvinės-techninės priemonės. Tai intriguojančios, slaptos, įdomios, svarbios ir kartais pavojingos fizinei žmonių sveikatai KGB veiklos priemonės. Jų būta ir labai kenksmingų. Tokių slaptų techninių priemonių, galėjusių paveikti ir žmogaus sveikatą, taikymas buvo ypač slaptas, informacijos apie tai KGB dokumentuose yra visai nedaug. Jų taikymo amplitudė plati – nuo rezistentų slaptos veiklos fiksavimo, užsienio piliečių (turistų, specialistų) sekimo iki pramoninio-techninio šnipinėjimo. Priešingai nei Vakarų spec. tarnybos, KGB šias slaptas priemones taikė ir prieš „vidaus priešus“.

Temos aktualumas. Dėl šaltinių trūkumo istoriografijoje šiai temai skiriamas daug mažesnis dėmesys nei, pavyzdžiui, agentams ir jų darbui, bet aptariamoms priemonėms kartais buvo vienintelės, siekiant fiksuoti slaptą lietuvių rezistentų pasipriešinimo veiklą, stebėti išeivius Lietuvoje, užtikrinti judėjimo Lietuvos teritorijoje kontrolę, informacijos sklaidą per geležinę uždangą. Jų pagrindu buvo galima rengti ir kitas represines, agentūrines, profilaktines priemones, todėl yra būtina jas atskleisti ir įvertinti jų santykį su kitomis KGB priemonėmis. Negalima sakyti, kad istoriografijoje šioms priemonėms neskiriamas dėmesys, bet jas užgožia dėmesys agentams, be to, jos labiau analizuojamos šnipinėjimo ar turizmo sektoriaus kontrolės kontekste ir mažiau aptiriamos tyrinėjant antisovietinio pasipriešinimo dalyvių persekiojimą.

Sąvokos. Operatyvinės-techninės priemonės – tai slaptas KGB techninis arsenalas (radioelektroninis, optinis, infraraudonųjų spindulių, filmavimo, radijo), taikytas operatyvinei informacijai gauti, įgyvendinant agentūrinę-operatyvinę ir tardymo veiklą¹. Operatyvinės priemonės turėjo specialius kodinius pavadinimus: T, E, F, S, N, PK, O, D². T priemonė reiškė slaptą pasiklausymą iš sekamojo kambarių, E – slaptą kratą, F – slaptą filmavimą,

¹ „Operatyvinė technika“, *Контрразведывательный словарь*, Москва, 1972, c. 188.

² Kai kuriais atvejais ta pati operatyvinė literinė priemonė turėjo skirtingus kodinius pavadinimus iki ir po 1960 m.

S – telefoninių pokalbių pasiklausymą ir įrašymą, N – pasiklausymą su stacionaria technika („blakės“ ir pan.), PK – korespondencijos tikrinimą, D – slaptas kratas, nepaliekant jokių ženklų (pavyzdžiui, KGB dominantys dokumentai buvo slapta perfotografuojami), O – slaptą operatyvinę apžiūrą (slaptą įsilaužimą į patalpas, kur tiriamasis asmuo galėjo saugoti antisovietinę literatūrą). N EKSTRA – mobili pasiklausymo technika³, MN – slaptas sekamojo asmens drabužių, batų, rankų padengimas tam tikra medžiaga⁴.

Šios publikacijos tikslas – išanalizuoti slaptų operatyvinių-techninių priemonių taikymą prieš antisovietinio pasipriešinimo dalyvius bei įvertinti tų priemonių santykį su kitomis KGB priemonėmis.

Darbo objektas – tai operatyvinių-techninių priemonių, kuriomis buvo siekiama gauti KGB reikalingą informaciją apie antisovietinės veiklos apraiškas, rezistentų veiklą ir kurios negalima buvo gauti viešai ar su agentų pagalba, taikymo principai.

Darbo uždaviniai:

įvardyti slaptų operatyvinių techninių priemonių taikymo principus operatyvinėje veikloje;

išanalizuoti slaptų techninių priemonių taikymą prieš antisovietinio pasipriešinimo dalyvius;

įvertinti jų santykį su kitomis KGB priemonėmis.

Dėl šaltinių trūkumo šis darbas nepretenduoja į išsamią šių priemonių taikymo analizę, bet siekia aptarti bendrų jų taikymo principų ir juos iliustruojančių pavyzdžių pateikimą ir analizę.

Istoriografijos apžvalga. Tai, kas slapta, nepažinta ir ypač, kai tai susiję su KGB ir jo nusikaltimais ir taikytais metodais, domina ir visuomenę, ir mokslininkus. Deja, tam tikrų dalykų, susijusių su slaptų priemonių taikymu, jų fiziniu poveikiu, pavyzdžiui, asmenims, nesužinosime dėl šaltinių trūkumo, neaptarsime tokių priemonių panaudos organizavimo principų, nes turbūt ne viskas būdavo fiksuojama raštu.

Vakarų istoriografija didžiausią dėmesį skiria agentų bei vadinamųjų *active measures* propagandinių priemonių taikymui, tačiau ir slaptos techninės priemonės, svarbios įgyvendinant kitas KGB priemones, irgi susilaukė tam tikro dėmesio KGB istorijai skirtose knygosė⁵. Vis dėlto šioms priemonėms daugiau dėmesio skiriama publicistinio pobūdžio

³ Lietuvos ypatingojo archyvo pažyma apie Lietuvos TSR KGB operatyvinio-techninio skyriaus fondą, Nr. K-36, p. 2, <<https://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>>.

⁴ SSRS KGB įsakymas Nr. 0034 dėl KGB 7-osios pagrindinės valdybos ir 7-ųjų teritorinių padalinių techninių priemonių DN, MN, UN taikymo, 1982-03-09, LYA, f. K-51, ap. 3, b. 25, l. 26.

⁵ Christopher Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York: Basic Books, 1999; Олег Гордиевский, К. Эндрю, *КГБ. Разведывательные операции от Ленина до Горбачёва*, Москва: Центрполиграф, 1999.

darbuose, kurie nesiremia šiuo metu neprieinamais šaltiniais. Tačiau pateikiami techniniai aprašai ir gausios iliustracijos padeda geriau susipažinti su minėtomis priemonėmis⁶. CŽV vadovo Alleno Daleso knygoje apie CŽV ir KGB nematomą dvikovą apibūdinami ne tik CŽV veiklos metodai, bet ir KGB veikla prieš JAV, įskaitant technines priemones, nors daugiau dėmesio skiriama KGB vykdytai dezinformacijai Vakaruose ir jo agentams⁷. KGB agentų šnipinėjimo veikla JAV bei kitose Vakarų šalyse atsispindi buvusio JAV žvalgybos pareigūno Johno Barrono knygoje⁸. Amy Knight, Peteris Deriabinas ir T. H. Bagley technines KGB priemones apibūdina šnipinėjimo Vakaruose kontekste, o ne kaip įrankius, taikytus prieš vidaus priešus⁹. Rusų teisininkas, istorikas Jurijus Stecovskis, remdamasis prieinamais represinių struktūrų dokumentais, tarp kitų sovietinių represinių struktūrų įrankių pamini ir slaptas technines priemones kovojant su vidaus priešais¹⁰.

Lietuviškoji istoriografija šiomis priemonėmis susidomėjo pirmiausia dėl jų taikymo prieš partizanus. Garsi ginkluotos rezistencijos tyrinėtoja Nijolė Gaškaitė, remdamasi represinių struktūrų dokumentais, pateikia slaptų psichotropinio poveikio priemonių taikymo suimant partizanus pavyzdžius ir du garsiausius jų panaudojimo atvejus po 1953 m.: tiriant „Žalgirio“ gamyklos bylą bei šių priemonių taikymą prieš kunigą Juozą Zdebskį¹¹. Vidas Spengla savo darbuose, kurie irgi remiasi KGB dokumentų perpasakojimu, bet ne jų analize, apibūdina šių priemonių taikymą prieš kunigus, ypač prieš J. Zdebskį, bei prieš *Kronikos* leidyboje ir platinime dalyvavusius kunigus, vienuoles ir tikinčiuosius¹². KGB priemonių, įskaitant operatyvines-technines, spektrą apibūdina ir Juozas Liesis, kruopščiai išanalizavęs KGB dokumentus¹³. KGB veiklos metodus, naudotus prieš vienuolį Stanislovą Dobrovolskį, pristato Arvydas Augas¹⁴. Šie leidiniai yra daugiau apžvalginio pobūdžio. Jovita ir Juozai Liesiai, remdamiesi įvairiais KGB dokumentais, pateikia pavyzdžių apie operatyvinių-techninių priemonių taikymą. Gal tai aprašomasis straipsnis, bet jis tikrai naudingas susipažįstant su konkrečiais šių priemonių taikymo

⁶ Keith Melton, Vladimir Alekseenko, *The Secret History of KGB Spy Cameras: 1945–1995*, <<https://schifferbooks.com/products/secret-histkgb-spy-cameras>>.

⁷ Allen Dulles, *ЦРУ против КГБ*, Москва: Центрполиграф, 2000.

⁸ John Daniel Barron, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York: Reader's digest press, 1983.

⁹ Amy W. Knight, *KGB: police and politics in the Soviet Union*, New York: Unwin Hyman, 1990; Peter Deriabin, T. Bagley, *KGB: Masters of the Soviet Union*, London: Robson Books, 1990.

¹⁰ Юрий Стецовский, *История советских репрессий*, Москва: Общественный фонд «Гласность», 1997, т. 2.

¹¹ Nijolė Gaškaitė, „Specpriemonės KGB veikloje“, *Laisvės kovų archyvas*, 1993, Nr. 9.

¹² Vidas Spengla, „Akiplėša“. *KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą*, Vilnius: Lumen, 1996; V. Spengla, *Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1993; V. Spengla, *Objektas „Intrigantas“: kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla*, Vilnius: Katalikų akademija, 2002.

¹³ Juozas Liesis, *Bažnyčios riteris*, Vilnius: Petro ofsetas, 2012.

¹⁴ Arvydas Augas, *Tėvas Stanislovas KGB gniaužtuose*, Šiauliai: Lucilijus, 2020.

principais ir pavyzdžiais¹⁵. Lina Okuličiūtė analizuoja, kokios priemonės, įskaitant slaptas technines, taikytos prieš nepriklausomos Lietuvos veikėją, politinį kalinį Juozą Keliuotį. Priešingai nei minėti autoriai, ši istorikė ne tik pateikia faktus, bet ir analizuoja šių priemonių santykį, kokį vaidmenį jos atliko renkant svarbią informaciją¹⁶. Istorikas Arvydas Anušauskas pateikia išsamų operatyvinių-techninių priemonių aprašymą, jų taikymo principus ir konkrečius daugiau turizmo sektoriaus srities pavyzdžius, nenagrinėdamas jų taikymo prieš antisovietinio pasipriešinimo dalyvius¹⁷.

Šaltinių apžvalga. Slaptų operatyvinių techninių priemonių taikymą organizavo KGB 2-asis operatyvinis specialusis skyrius, nuo 1959 m. – techninis skyrius (rus. *Osobenyj techničeskij otdel* – OTO), tačiau buvusio KGB archyvo (kurio dokumentai yra Lietuvos ypatingajame archyve) fonde šio skyriaus veikla ir priemonių taikymas atspindėtas fragmentiškai. Šio skyriaus dokumentų fondas apsiriboja techninių priemonių specifikacija, bet nepateikia duomenų apie konkrečią skyriaus veiklą. Informacija apie konkrečius priemonių taikymo pavyzdžius randama įvairiuose KGB padalinių archyvuose fonduose ir tai trukdo susidaryti bendrą vaizdą apie jų taikymo principus. Šių priemonių taikymas reglamentuotas ir jo principai atsispindi SSRS KGB įsakymuose (f. K-51, ap. 3), konkrečių techninių priemonių taikymo pavyzdžiai yra tas priemones užsakančių padalinių ataskaitose. Tad informacijos reikia ieškoti įvairių KGB padalinių dokumentų fonduose. Geriausiai priemonių visuma ir konkrečių techninių priemonių taikymas matyti asmenų operatyvinio stebėjimo bylose iš fondo K-30.

Buvusių rezistentų atsiminimai atskleidžia, kad žmonės jautėsi esą sekami, bet tai jiems netrukdė tęsti savo veiklą, nors tai ir keldavo tam tikrą įtampą¹⁸. Pavyzdžiui, politinė kalinė Nijolė Sadūnaitė pasakoja apie keistus savo fizinius pojūčius tardymo kameroje¹⁹.

Unikalūs šaltiniai, esantis Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje – LSSR KGB vidaus naudojimui skirtas mokomųjų nuotraukų albumas (XX a. 6–7 deš.)²⁰ apie specialių prietaisų sekimo ir maskavimosi būdus²¹. Šiame albume esančios nuotraukos naudojamos kaip techninių priemonių iliustravimo pavyzdžiai.

¹⁵ Juozas Liesis, Jovita Lesienė, „KGB specialiosios priemonės“, <<https://lajarchyvas.wordpress.com/2015/02/06/kgb-specialiosios-priemones/>>.

¹⁶ Lina Okuličiūtė, „Juozas Keliuotis KGB taikinyje 1956–1978 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 2(26).

¹⁷ Arvydas Anušauskas, *KGB. Visiškai slaptai*, Vilnius: Versus Aureus, 2015.

¹⁸ Sigitas Tamkevičius, *Priespaudos, kovos ir nelaisvės metai, 1968–1988*, Vilnius: Ateities leidybos centras, 2012; Antanas Terleckas, *25-ieji Lietuvos okupacijos metai: rezistentų dienoraštis*, Kaunas: UAB Judex, 2006; Vytautas Skuodis, *Žaidimas KGB tinkluose*, Vilnius: Vaga, 1996.

¹⁹ Nijolė Sadūnaitė, *KGB akiratyje*, Čikaga: Ateitis, 1985.

²⁰ Virtuali paroda „KGB sekimo būdai ir priemonės“, <<https://olkm.lt/parodos/kgb-sekimo-budai-ir-priemones/>>.

²¹ Tai nėra vienintelis tokio pobūdžio mokomasis nuotraukų albumas. Yra mokomieji nuotraukų albumai apie partizanų bunkerius, apie sugautus užsienio žvalgybų agentus, iš jų atimtą įrangą ir ginklus, sulaikytą kontrabandą.

Operatyvinių-techninių priemonių taikymo principai

Svarbiausias operatyvinių-techninių priemonių taikymo tikslas – operatyvinės informacijos apie KGB dominantą objektą (tai asmuo, organizacija, daiktas, pvz., savišaukiamas, anoniminis dokumentas) rinkimas arba kitų operatyvinių tikslų, tokių kaip šnipinėjimas, asmenų, dalyvaujančių antisovietinėje veikloje, išaiškinimas. Operatyvinis nustatymas reiškė slaptą įvairių, dažniausiai biografinių, duomenų rinkimą apie KGB dominančius asmenis jų gyvenamosiose arba darbo vietose, taip pat organizuojant ar taikant operatyvines-technines priemones²². Šios informacijos pagrindu buvo organizuojama tolesnė veikla, tokia kaip patraukimas baudžiamojon atsakomybėn arba panaudojimas kompromitacijai ar profilaktikai, taip pat buvo stengiamasi nustatyti į KGB akiratį patekusių žmonių aplinkoje esančius asmenis, kad būtų galima išsiaiškinti, koku būdu ir per kokius asmenis buvo platinama antisovietinė literatūra ir spauda Lietuvoje, kaip ji pateko į Vakarų. Tai buvo ir priemonė išsiaiškinti neidentifikuotus antisovietinės veiklos dalyvius. Turbūt buvo ne mažiau svarbu ir skleisti bei palaikyti baimę, visuomenės tarpusavio nepasitikėjimą, ypač tarp antisovietišškai veikiančių asmenų. Operatyvinės-techninės priemonės turėjo sudaryti įspūdį, kad visi ir visur buvo pasiklausomi, sekami ir stebimi, o kai kuriais atvejais net demonstratyvus rodymas, kad juos fotografuoja, turėjo daryti nemalonų psichologinį poveikį.

Už operatyvinių-techninių priemonių taikymą iki 1959 m. buvo atsakingas KGB 2-asis specialusis skyrius (operatyvinis-techninis), turėjęs tris poskyrius, KGB 3-iasis spec. poskyris (kriminalinės ekspertizės ir operatyvinės priedangos dokumentų gamyba) ir 6-asis spec. skyrius (korespondencijos perliustravimo – PK). 1959 m. vasaros pabaigoje sujungus šiuos skyrius įkurtas LSSR KGB operatyvinis-techninis skyrius (toliau – OTO)²³. OTO sudarė šeši poskyriai, kuravę atskirtų priemonių taikymą. Kitas KGB padalinys – 7-asis skyrius – vykdė išorinį asmenų sekimą viešosiose vietose. Kiti padaliniai patys šių priemonių taikyti negalėjo, jie tik kreipdavosi dėl jų panaudojimo į 7-ąjį skyrių. Norint jas taikyti reikėdavo sankcijos, pagrindimo. Agentai kartais irgi buvo įtraukiami į šių priemonių įgyvendinimą. Pavyzdžiui, KGB pirmininko rašte padaliniams dėl garso ir vaizdo priemonių taikymo atkreipiamas dėmesys į tai, kad garso įrašymo techniką naudoti mitingų metu agentai gali tik leidus vadovybei²⁴.

²² „7-asis skyrius“, <<https://www.kgbveikla.lt/lt/7-asis-skyrius>>.

²³ Iš pradžių tai buvo LTSR NKGB 2-ojo (kontržvalgybos) respublikinio skyriaus 6-asis poskyris; 1945 m. kovo pradžioje šis poskyris atskirtas nuo LTSR NKGB 2-ojo skyriaus ir pavadintas LTSR NKGB B poskyriu, o pastarasis LTSR valstybės saugumo liaudies komisaro 1945 m. kovo 10 d. įsakymu pertvarkytas į LTSR NKGB (nuo 1946 m. kovo – LTSR MGB) B, arba Operatyvinį-techninį skyrių (rus. *Оперативно-технический отдел*), atskaitingą dar 1943 m. gegužę įkurtam TSRS NKGB B. Pažyma apie LSSR KGB operatyvinio-techninio skyriaus fondą, f. K-36, apžvalga, LYA, <https://eais-ub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3002.jsp?_afPfm=-16846fbf>.

²⁴ LSSR KGB pirmininko E. Eismunto 1989 m. raštas Molėtų rajono KGB poskyriui dėl sekimo įrangos naudojimo, 1989-06-27, LYA, f. K-11, ap. 2, b. 231, l. 21.

KGB organizavo jį dominusių asmenų slaptą sekimą viešosiose vietose (bibliotekose, gatvėse, kavinėse, restoranuose, parduotuvėse, poliklinikose, viešajame transporte). Slaptam žmonių sekimui buvo pasitelkiamos įvairios techninės priemonės, tokios kaip fotografavimas, filmavimas, pokalbių tiek uždarose, tiek viešose vietose fiksavimas. Nuo asmens sekimo buvo neatsiejamos ir kitos priemonės – telefoninių pokalbių pasiklausymas ir garso pasiklausymo technikos įmontavimas patalpoje, siekiant gauti informacijos agentūrinei-operatyvinei veiklai. Pasiklausymo technika buvo stacionari ir kilnojama. Ji būdavo įrengiama patalpose (bute, kartais – virš tiriamo asmens buto arba gretimame bute), įmontuojama į telefono aparatus. Į telefono aparatą įmontavus spec. techniką būdavo galima klausytis ir įrašinėti pokalbius telefonu bei netelefoninius pokalbius patalpoje. KGB reikalingos informacijos ieškojo ir kitomis slaptomis priemonėmis. Slaptas pašto ir telegrafo korespondencijos kontrolės tikslas buvo užkirsti pašto ir telegrafo kanalų panaudojimą „priešiškiems“ Sovietų Sąjungai veiksams ir gauti operatyvinės informacijos apie saugumo organus dominančius asmenis bei faktus, ieškoti duomenų apie užsienio „imperialistinių“ valstybių žvalgybų ir antisovietinių centrų veiklą, jų galimus ryšius su lietuvių nacionaliniu pagrindžiu. Taip pat buvo vykdomas religinio turinio medžiagos, antisovietinių minčių, karinių ir valstybės paslapčių bei duomenų atskleidimas apie keitinimus imtis priešiškos sovietinei santvarkai veiksmų. Slapta patikrinus korespondenciją, kai kurie žmonės būdavo pradėdami tirti, jiems užvesdavo operatyvinio patikrinimo ir stebėjimo bylas, kartais areštuodavo²⁵. KGB operatyvinėje veikloje daug dėmesio buvo skiriama ir įvairių dokumentų, ypač anoniminių, savilaidos, grafinei ekspertizei, asmenų identifikavimui pagal fotografijas, pirštų atspaudų, dokumentų, mašinraščio tekstų tyrimui, popieriaus, klijų, rašalo, pieštukų ekspertizei, parašų laiškuose tyrimui²⁶. Mažiausiai žinomas stebėjimas – nematomais radioaktyviais spinduliais²⁷ ar cheminėmis medžiagomis apdorojami sekami žmonės ar daiktai.

Šių priemonių taikymo principai (tikslai, formos, vykdytojai, taikiniai – t. y. kokioms visuomenės grupėms jos buvo taikomos, o kurioms netaikomos (uždrausta šias priemones taikyti aukštų partinių pareigūnų atžvilgiu), koks jų taikymo formalizavimas) buvo reglamentuoti SSRS KGB įsakymais. Pavyzdžiui, SSRS KGB 1968 m. lapkričio 25 d. įsakymas Nr. 00124 dėl slapto pašto ir telegrafo stebėjimo. Paštas buvo stebimas kovos su šnipinėjimu, ideologines diversijos kontekste, tai buvo selektyvus tikrinimas ieškant slaptų daiktų, valiutos, ideologiškai žalingų dokumentų²⁸. 1980 m. rugsėjo 12 d. SSRS KGB įsakymu apibrėžta operatyvinių-techninių priemonių, skirtų išoriniam stebėjimui garso pasiklausymo priemonėmis, įvardijimas ir naudojimas, pavyzdžiui, *Vitrina* (pasiklausymas iš anksto

²⁵ KGB raštas padaliniams rengti, ataskaita apie PK darbo rezultatus, 1956-12-16, LVA, f. K-11, ap. 1, b. 3895, l. 17.

²⁶ Kristina Burinskaitė, Lina Okuličiūtė, *KGB slaptieji archyvai 1954–1991*, Vilnius: LGRTC, 2011, p. 112.

²⁷ A. Anušauskas, *KGB. Visiškai slaptai*, p. 229.

²⁸ SSRS KGB įsakymas Nr. 00124 dėl slapto pašto telegrafo stebėjimo, 1968-11-25, LVA, f. K-51, ap. 3, b. 4, l. 334–351.

žinomoje vietoje, atvirose vietose), *Znak* (trumpalaikio buvimo vietose esant tinkamoms aplinkybėms), *Zakaz* (viešojo maitinimo įstaigose su agentų įtaisyta priemone), *Sputnik* (priemonės įtaisyimas į sekamo asmens rūbus ar kitus daiktus), *Sputnik-A* (priemonė, skirta agentui kalbėti su sekamaisiais atvirose vietose), *Tranzit* (slepiaama sekamo asmens automobilyje), *Pikap* (pasiklausymams naudojamas automobilis, kuriame yra techninių pasiklausymo priemonių ir kuris paskiriamas sekamam objektui pagal tam tikrą legendą). Minėtas priemones taikė KGB 7-ieji padaliniai²⁹. 1982 m. kovo 9 d. KGB įsakyme Nr. 0034 dėl techninių priemonių taikymo vykdant išorinę sekimą nurodyta: DN – slapta dokumentų ir daiktų apžiūra ir, jeigu reikia, fotografavimas; MN – drabužių, batų, rankų, daiktų, su kuriais sekamasis liečiasi, slaptas impregnavimas tam tikromis medžiagomis, siekiant nustatyti jo maršrutus ir veiksmus; UN – slaptas sekamų asmenų fotografavimas, filmavimas viešose vietose³⁰. KGB išorinio stebėjimo vykdymo tvarka apibrėžta ir 1987 m. kovo 7 d. įsakymu Nr. 0035 „Dėl išorinio stebėjimo tvarkos instrukcijos patvirtinimo“. Išorinis stebėjimas – tai slaptas vizualus stebėjimas, taip pat asmens stebėjimas, pasitelkiant operatyvines-technines priemones viešosiose vietose ar transporto priemonėse. Objektai galėjo būti ne tik žmonės, bet ir dokumentai, daiktai, svarbūs operatyvinės bylose³¹. Objektai, kuriuose taikytos šios priemonės, turėjo sąlyginius pavadinimus, pavyzdžiui, atviros vietos (gatvės, parkai, skverai – Nr. 20), viešojo maitinimo įstaigos – Nr. 10, viešosios įstaigos (muziejai, vestibuliai – Nr. 25), kempingai, moteliai – Nr. 90, tarybinės transporto priemonės – 100a, užsieninės transporto priemonės – 105a³². Sekamų asmenų veiksmams stebėti KGB naudojo specialią techniką: miniatiūrinius fotoaparatus AJAKS, kuriuos slėpė po diržo sagtimi, kaklaraiščio segtuku, moteriška sege; portatyvinius siųstuvus, slepiamus po viršutiniaisiais drabužiais; naktinio matymo prietaisus, skirtus asmeniui sekti ar vairuoti neįjungus žibintų; mobilią slapto pasiklausymo techniką³³. Apranga ir naudojami daiktai, vykdant išorinę sekimą, irgi buvo reglamentuoti: operatyviniai darbuotojai galėjo apsimesti Raudonosios armijos kareiviais, Vidaus reikalų ministerijos, milicijos, civilinės aviacijos, jūreivystės atstovais, ryšių, geologijos, miškų ūkio atstovais, kabelių tiesimo specialistais, elektrikais³⁴.

²⁹ SSRS KGB pirmininko įsakymas Nr. 00132 dėl operatyvinių-techninių priemonių taikymo instrukcijos įgyvendinimo, 1980-09-12, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 132, l. 181–192.

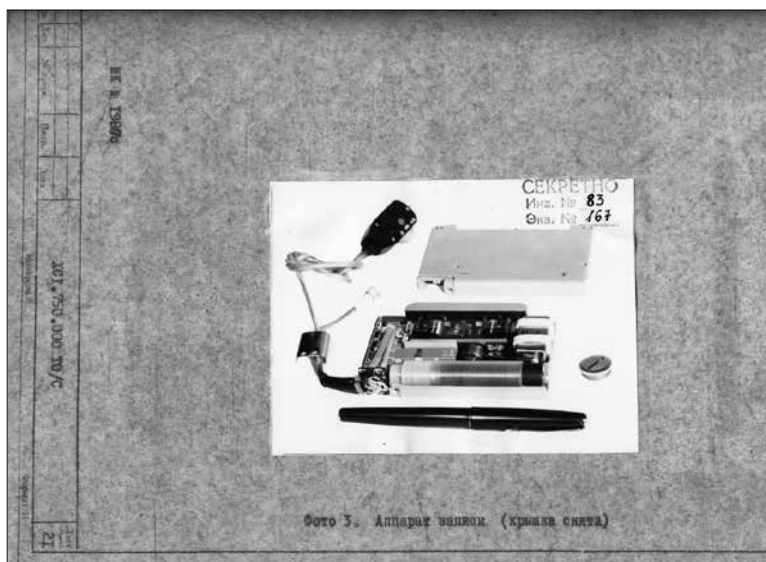
³⁰ SSRS KGB įsakymas Nr. 0034 dėl KGB 7-osios valdybos ir 7-ųjų padalinių techninių priemonių DN, MN, UN taikymo, 1982-03-09, *LYA*, f. K-51, ap. 3, b. 25, l. 25–33.

³¹ SSRS KGB įsakymas Nr. 0035 dėl išorinio stebėjimo tvarkos instrukcijos įgyvendinimo, 1987-03-07, *LYA*, f. K-51, ap. 3, b. 48, l. 88–105.

³² SSRS KGB įsakymas Nr. 00132 dėl operatyvinių-techninių priemonių taikymo instrukcijų patvirtinimo, 1980-09-12, *LYA*, f. K-51, ap. 3, b. 21, l. 182–183.

³³ „KGB agentūros tinklas ir kitos sekimo priemonės“, *KGB slaptieji archyvai*, sud. K. Burinskaitė, L. Okuličiūtė, Vilnius: LGGRTC, p. 112.

³⁴ SSRS KGB įsakymas Nr. 0628 dėl maskuotės aprangos taikant operatyvines-technines priemones, *LYA*, 1979-10-18, f. K-51, ap. 3, b. 20, l. 46–48.

1 pav. Slaptų techninių priemonių ir jų maskavimo pavyzdžiai

(Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus fondai)

Nors KGB direktyviniuose dokumentuose buvo nurodyta šias priemones taikyti tikslin-
gai, nesant kitų galimybių, realūs pavyzdžiai buvo kitokie: KGB padaliniai jas užsakydavo
neatlikę „namų darbų“. OTO dokumentuose atsiskleidžia priekaištai padaliniams, išryš-
kėja perteklinis priemonių taikymas, piktnaudžiavimas, išankstinės informacijos nesu-
rinkimas, dėl ko priemonių taikymas tapdavo neefektyvus. Pavyzdžiui, literinės priemo-

nės buvo pritaikytos objekto M namuose asmeninio pokalbio ir spec. patikrinimo būdu, bet nieko nepavyko išsiaiškinti. Konstatuota, kad agentai pirmiau nebuvo naudojami, o iš karto buvo imtasi techninių priemonių. Kitas pavyzdys: ieškant antisovietinės veiklos požymių reemigrantų iš Argentinos šeimoje, buvo įrengta pasiklausymo aparatūra, bet nusiuntus duomenis į OTO paaiškėjo, kad ten nieko pavojingo nekalbėta, tad šių priemonių griebtasi netikslingai³⁵.

„Nematoma“ kova prieš rezistentus slaptomis techninėmis priemonėmis

Savilaidos, anoniminių dokumentų paieška. Iki 1953 m. sovietinis saugumas prieš pasipriešinimo dalyvius irgi taikė operatyvines-technines priemones, pavyzdžiui, jos buvo svarbios norint suimti pasipriešinimo dalyvius gyvus. Buvo naudojami migdomieji vaistai „Neptūn 12“, „Neptūn 22“ ir „Neptūn 80“, kurių buvo įmaišoma į alkoholį ar kitus maisto produktus³⁶. Taip pat buvo naudojama ir pasiklausymo aparatūra, dokumentų ekspertižės, klastojimai, specialios medžiagos, padedančios šunims atsekti pėdsakus³⁷. Bet tuo metu vis dėlto dominavo prievarta ir agentų veikla.

Po 1953 m. lietuvių antisovietinė veikla įgavo naujas, įvairesnes formas. Jau nebeužtek-davo agentų, norint išsiaiškinti savilaidos leidinių ar anoniminių neorganizuotų rezisten-cinių apraiškų dalyvius, tokius kaip anoniminių lapelių ar dokumentų autoriai, leidėjai, platintojai, autoriai slapta rašomų atsiminimų, kurių paviešinimo KGB bijojo. Pasitelkti ne tik agentai, bet ir operatyvinės-techninės priemonės identifikuojant autorius arba spaus-dinimo įrangą, ieškant užuominų, kas potencialiai galėtų būti tie autoriai. Ši informacija turėjo tapti pagrindu renkant nusikalstamos veiklos įrodymus.

Anoniminės savilaidos autorius buvo bandoma aptikti identifikuojant rašomąsias mašinėles, kopijavimo aparatus, turėjusius tam tikrų individualių bruožų. KGB pasilen-gvino sau darbą: rašomųjų mašinėlių, kopijavimo aparatų įsigijimas ir disponavimas, ne-svarbu, ar asmeninis, ar įmonės, buvo kontroliuojamas KGB ir VRM. KGB padaliniai buvo įpareigoti stebėti, kad įstaigose su kopijavimo aparatais nedirbtų „nepatikimi“ asmenys ir nebūtų sudaromos sąlygos dauginti antisovietinius dokumentus. Tokios įstaigos buvo nuolat tikrinamos. 1971–1972 m. buvo atliktas respublikos tipografinių priemonių, šriftų, kopijavimo priemonių patikrinimas. Stebėta, kas dirbo su tokia technika³⁸. 1983 m. pasi-

³⁵ LSSR KGB OTO raštas apie operatyvinių-techninių ir literinių priemonių taikymą KGB operatyvinėje veikloje, 1960-05-21, LYA, f. K-51, ap. 1, b. 275, l. 10–11.

³⁶ Nijolė Gaškaitė, ten pat, p. 204.

³⁷ *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–1953 m.*, sud. N. Gaškaitė, Algis Kašėta, Juozas Starkauskas, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996, p. 43.

³⁸ LSSR KGB raštas apie darbą, užkertant kelią priešiškiems elementams panaudoti tipografinius šriftus ir daugini-mo techniką priešiška veiklai, 1972-11-29, LYA, f. 1771, ap. 248, b. 231, l. 25–26.

rodė KGB pirmininko įsakymas padaliniais rinkti rajonų įmonėse, kariniuose objektuose ar privačių rašomųjų mašinelių šriftų pavyzdžius, kuriuos būtų galima patikrinti pagal KGB turimą šriftų pavyzdžių katalogą³⁹. 1989 m. buvo atlikta kopijų ir kopijavimo įrenginių patikra Vilniaus įmonėse, tikrinta, ar tose įmonėse nebuvo dauginami neformalių judėjimų leidiniai, neįtraukti į apskaitą⁴⁰. 1974 m. užvesta baudžiamoji byla, kurioje buvo kaltinamas Jonas Ivanauskas, Vinco Krėvės-Mickevičiaus spaustuvės darbuotojas, už tai, kad parengė religinio turinio leidinio linotipo rinkinį ir perdavė jį nelegaliai spausdinti. Pasak KGB, tai įvyko dėl kontrolės stygiaus šioje spaustuvėje⁴¹. Dėl prastų rašomųjų mašinelių saugojimo ir kontrolės priemonių Panevėžio gamybiniame susivienijime „Linas“ jo darbuotojas naudojo rašomosiomis mašinėlėmis ir darė antisovietinio turinio leidinių kopijas⁴².

Rašomosios mašinėlės pasižymėjo savitu šriftu ir kitais unikaliais bruožais, tad buvo dedamos pastangos rinkti informaciją apie įtariamų asmenų turimas mašinėles, siekiant palyginti jų unikalų šriftą su spausdintų lapelių šriftais ir taip susieti jų savininkus. LSSR KGB Kauno m. skyriaus 1976 m. gruodžio 14 d. rašte dėl anoniminių autorių bylose *Šakaly, Naborščiki, Raskolnikov, Licemer* nurodoma, kad iš agento gautos rašomosios mašinėlės šriftas palygintas su lapelių šriftu ir kad jis neatitiko⁴³. Taikant T (slaptas pasiklausymas) priemonę užfiksuota informacija, kad asmuo turi slaptą rašomąją mašinėlę, tad imtasi priemonių palyginti šios mašinėlės šriftą su anoniminio dokumento šriftu. Taip pat buvo tiriamas pavogtos mašinėlės šrifto iš meno instituto mokomosios tipografijos 1970 m. atvejis ir tai, ar įtariamasis galėjo būti prisidėjęs prie anoniminių lapelių platinimo⁴⁴. KGB informavo Švenčionių rajono vadovybę, kad buvo patikrinta rajono įmonių turima dauginimo aparatūra ir kad nebuvo rasta dokumentų su nurodytais defektais, kurie leistų identifikuoti jų platinimo vietas⁴⁵.

Tiriant *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos* platinimo kelius savilaidos būdu, rašomųjų mašinelių paieška buvo vienas svarbiausių aspektų ir KGB ieškomų dalykų, siekiant išsiaiškinti straipsnių autorius ir pirminį leidinio šaltinį, vėliau padaugintą ir išplatintą.

³⁹ KGB pirmininko raštas padaliniais apie rašymo mašinelių šrifto paieškas, 1983-01-06, *LYA*, f. K-11, ap. 1, b. 2848, l. 1–4.

⁴⁰ LSSR KGB Vilniaus m. skyriaus pažyma apie kopijavimo ir dauginimo technikos patikrinimą, 1989-01-09, *LYA*, f. K-18, ap. 2, b. 102, l. 6, 7.

⁴¹ KGB raštas MT valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto pirmininkui dėl V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvėje spausdintų antisovietinių leidinių, 1974-06-12, *LYA*, f. K-40, ap. 1, b. 198, l. 73–74.

⁴² LSSR KGB raštas dėl Panevėžio m. gamybiniame susivienijime „Linas“ antisovietinių leidinių kopijų darymo gamyklos rašymo mašinėlėmis, 1977-05-24, *LYA*, K-40, ap. 1, b. 206, l. 10.

⁴³ LSSR KGB Kauno m. skyriaus raštas dėl anoniminių *Šakaly, Naborščiki, Raskolnikov, Licemer* paieškai skirtų KGB priemonių, 1976-12-04, *LYA*, f. K-40, ap. 1, b. 207, l. 88–89.

⁴⁴ LSSR KGB 5-ojo skyriaus parengtas agentūrinių operatyvinių ir tardymo priemonių planas anoniminių dokumentų autorių *Šakaly, Naborščiki, Licemer, Raskolnikov* paieškos bylose, 1976-06-11, *LYA*, f. K-40, ap. 1, b. 205, l. 79.

⁴⁵ KGB Švenčionių r. padalinio pažyma apie kopijavimo priemonių, kuriomis dauginama *Kronika*, paiešką, 1986-06-27, *LYA*, f. K-11, ap. 1, b. 3576, l. 13.

Pavyzdžiui, agentas informavo apie J. Zdebskio įsigytą naują rašomąją mašinėlę. Buvo duotas nurodymas kreiptis į valdžios įstaigas ir gauti tos mašinėlės šrifto pavyzdį⁴⁶. LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių plane tiriant baudžiamąją bylą dėl *LKB kronikos* platinimo pažymėta, kad T (pasiklausymas) priemone užfiksuotas vienuolės ir kunigo pokalbis, kuriame kunigas siūlė vienuolei parašyti savilaidai apie blogas gyvenimo sąlygas. Pasitelkus D (slapta krata) priemonę, buvo rasta *LKB kronika* ir prašoma atlikti rašomųjų mašinelių ekspertizę, nustatyti, kokia jų rūšis, kokios charakteristikos⁴⁷. LSSR KGB pirmininko rašte SSRS KGB OTO valdybai kreiptasi dėl papildomos *LKB kronikos* 33-iojo ir 34-ojo numerio ekspertizės, nes vietinė ekspertizė negalėjo nustatyti, koks popierius buvo naudotas, tad nebuvo galima ieškoti ir konkrečios rūšies kopijavimo mašinos, todėl buvo prašoma tikslesnės kopijavimo popieriaus analizės: kaip jis pagamintas, koks rašalas⁴⁸. KGB nustatė, kad nelegalių leidinių *Aušros* 11 ir 12 numeriai, taip pat *Kronikos* 33, 34 ir 35 numeriai buvo spausdinami ta pačia rašomąja mašinėle Riazanės gamyklos 6-LIT markės šriftu. Toks šriftas pradėtas gaminti palyginti neseniai. Į Vyriausiosios materialinio techninio tiekimo valdybos prie Lietuvos SSR MT Vilniaus specializuotą mažmeninės prekybos parduotuvę buvo patekę tiksliai apie 150 to šrifto komplektų, tad buvo nurodyta išsiaiškinti, kam ir kiek tokios markės šrifto komplektų buvo parduota. Be to, respublikos taisyklėse, įsigijusiose tokio šrifto, reikia išsiaiškinti visus meistrus, kuriems tas šriftas buvo patekęs, taip pat nustatyti, kuriose rašomosiose mašinėlėse tokios markės šriftas įtaisytas. Taip pat reikėjo išklausinėti prekybininkus, ar į prekybos tinklą nepateko rašomųjų mašinelių lietuvių kalba, kuriose būtų įtaisytas 6-LIT markės šriftas. Jei prekyboje būtų rašomųjų mašinelių su tokiu šriftu, reikėtų nustatyti jų rūšį⁴⁹. Nuo *LKB kronikos* pasirodymo iki masinių kratų ir areštų 1973 m. KGB pavyko surasti šiuos rašymo ir kopijavimo aparatus: 2 EROS aparatus, 6 namudines linotipines spausdinimo stakles, rotaprintą, daugiau kaip 15 rašomųjų mašinelių, 6 įrišimo presus, daug popieriaus, literatūros ir kitos šiam darbui reikalingos įrangos⁵⁰. Tiriant kitų savilaidos leidinių – *Alma Mater* ir *Perspektyvos* – platinimo kelius bei dalyvavusius asmenis, T priemone nustatyta, kad Kaune gyvenantis Kvedaravičius, įtariamas prisidėjęs prie *Alma Mater* viršelių gamybos, pabuvojęs pas P. Pečeliūną, grįžo į Kauną su popieriaus ritiniu ir jį sudegino miške. KGB turi to popieriaus likučius ir ketina atiduoti jį ekspertizei, nes išliko tekstas⁵¹.

⁴⁶ Agento Gedimino pranešimas apie pas kunigą J. Zdebskį matytą spausdinimo mašinėlę, 1975-11-24, LVA, f. K-30, ap. 1, b. 883, l. 80.

⁴⁷ LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių planas, tiriant baudžiamąją bylą dėl *LKB Kronikos* platinimo, 1972-08-11, LVA, f. K-40, ap. 1, b. 199, l. 89-102, 109.

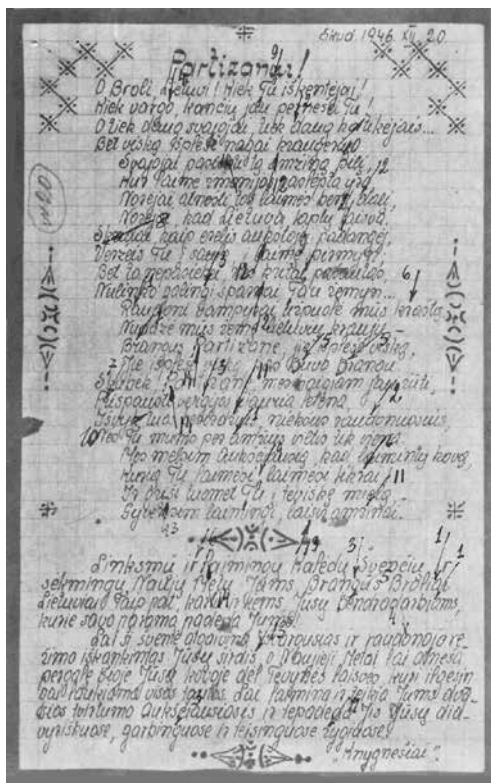
⁴⁸ LSSR KGB pirmininko raštas SSRS KGB operatyvinio-techninio skyriaus vadovui dėl *Kronikos* numerių techninės ekspertizės, 1979-02-01, LVA, f. K-40, ap. 1, b. 217, l. 239-240.

⁴⁹ Vidas Spengla, *Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis*, p. 147.

⁵⁰ V. Spengla, *ten pat*, p. 135.

⁵¹ LSSR KGB operatyvinių ir tardymo priemonių planas baudžiamojoje byloje Nr. 79 Vytautui Skuodžiui, 1980-02-26, LVA, f. K-40, ap. 1, b. 223, l. 11-12.

Vykdyta ne tik techninė mašinėlių, šrifto, popieriaus, bet ir rašto analizė, siekiant nustatyti jo autorių. Pavyzdžiui, pas Cezarį Petrauską buvo atlikta rasto sąsiuvinio su eilėraščiais ekspertizė. Bandyta nustatyti, ar tai ne Zigmo Toliušio rašysena, lyginant tiriamą dokumentą su Z. Toliušio rašto pavyzdžiu. Kartu buvo pridėti ir Z. Toliušio rašysenos pavyzdžiai. Buvo padaryta tokia ekspertizės išvada: tokių raidžių kaip k, d, r, g, i, t rašymo panašumai rodo, kad rašė vienas ir tas pats asmuo – Z. Toliušis⁵². 1972 m. vykdant bylos *Licemer* tyrimą ir aiškinantis, kas išplatino anoniminius lapelius įvairiuose miestuose, ekspertai pagal rašysenos pavyzdį priėjo išvadą apie galimą autorių: tai tas pats žmogus, kuris turi įprotį pamėgdžioti spausdintinas raides. Duomenys apie autoriaus išsilavinimą buvo prieštaringi. Jis galėjo turėti auštąjį išsilavinimą, bet jo padarytos klaidos parodė, kad jis gali būti ir vidurinio išsilavinimo. Jis domėjosi periodine spauda, žinojo daug tarptautinių žodžių, vartojo daug kanceliarinių frazių, tad piršosi išvada, kad tai vyras, gyvenantis Vilniuje ar Kaune, suaugęs, galbūt tarnautojas, daug važinėjantis po apylinkes⁵³.

2 pav. Anoniminio teksto tyrimo pavyzdys

(Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus fondai)

⁵² KGB 3-iojo spec. skyriaus gauto teksto ekspertizės išvada, 1958-11-24, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 354, l. 53–54.

⁵³ LSSR KGB raštas dėl nelegalių antisovietinių atsisaukimų platinimo, 1973-03-30, LYA, f. K-51, ap. 1, b. 438, l. 139.

1975 m. KGB kriminalistikos laboratorija iš tardymo skyriaus gavo laišką, reikėjo atlikti jo teksto ekspertizę ir atsakyti į klausimą, ar jį parašė Nijolė Sadūnaitė. Taip pat buvo siunčiami raidžių rašymo ypatumai ir panašumai su duotais pavyzdžiais⁵⁴. 1976 m. LSSR KGB Kauno skyriaus rašte dėl anonimų *Šakaly, Naborščiki, Raskolnikov, Licemer* paieškai skirtų KGB priemonių rašoma, kad ieškant anoniminių dokumentų autorių sudaromas autoriaus portretas, atliekama rašto charakteristika, tiriami Kauno medicinos instituto, Kauno politechnikos instituto, komunalinio ir vandens ūkio darbuotojų rašto pavyzdžiai⁵⁵. Bylos *Licemer* tyrimo ataskaitoje pristatoma, kur ir kada buvo išplatinti lapeliai, kam jie buvo skirti. Tiriama, koks popierius, rašalas, raidžių rašymo stilius, atliekama teksto turinio analizė, nagrinėjami akcentai, autoriaus portretas⁵⁶. 1980 m. buvo tiriama S. Tamkevičiaus bute konfiskuotos *LKB kronikos* tekstų autorystė ir jų sąsajos su kitų asmenų butuose konfiskuotomis rašomosiomis mašinėlėmis. Ekspertizė turėjo atsakyti į klausimą, kokiomis mašinėlėmis (ar jos sutampa su konfiskuotomis) atspausdinta *LKB Kronika*, ar tekstus galėjo parašyti O. Vitkauskaitė ir G. Navickaitė. Tyrimo metu buvo nagrinėjamos teksto raidžių bei skaičių grafines ir išdėstymo ypatybės, atlikti rašomosios mašinėlės žingsnio dydžio matavimai leidinio lapuose. Taip buvo siekiama nustatyti, ar *LKB kronikos* numeris rašytas konkrečia mašinėle, tačiau spausdinimo ypatumai rodė, kad tekstą spausdino kiti asmenys, ne O. Vitkauskaitė ar G. Navickaitė⁵⁷. Tiriant Vytauto Skuodžio, Gintauto Iešmanto ir Sauliaus Pečeliūno „nusikalstamą veiklą“, irgi buvo nagrinėjama *Perspektyvose* ir *Alma Mater* pasirodžiusių ir konfiskuotų straipsnių autorystė atliekant rašomųjų mašinelių, popieriaus ir rašto leksikos stilistinę analizę. Bandyta nustatyti, ar jų autoriai yra V. Skuodis ir G. Iešmantas, ar kiti su jais susiję asmenys. Buvo tirti jų aplinkos asmenys, jų rašto pavyzdžiai, domėtasi, ar jie turi rašomąsias mašinėles ir t. t.⁵⁸ 1987 m. SSRS Kaliningrado KGB kreipėsi į LSSR KG OTO dėl gauto laiško autorystės nustatymo. Prašyta atlikti parašo analizę ir nustatyti galimą autoriaus profilį: tautybę, socialinę padėtį, ar tai vienas, ar keli autoriai, taip pat buvo siunčiami galimų autorių rašto pavyzdžiai⁵⁹.

KGB vykdoma anoniminių dokumentų autorių paieška neretai atrodė beviltiška, bet KGB tam skyrė didžiulį dėmesį ir pasitelkė įvairias priemones, kurios papildė viena kitą,

⁵⁴ Su Nijole Sadūnaite siejamų dokumentų ekspertizės aktas, 1975-04-21, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-14308, t. 2, l. 143–147.

⁵⁵ LSSR KGB Kauno skyriaus raštas dėl anonimų *Šakaly, Naborščiki, Raskolnikov, Licemer* paieškai skirtų KGB priemonių, 1976-12-04, LYA, f. K-40, ap. 1, b. 207, l. 88.

⁵⁶ KGB 5-osios tarnybos antisovietinio dokumento autoriaus paieškos bylos *Licemer* atmintinė, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 715, l. 138–143.

⁵⁷ KGB rašymo mašinelių, su kuriomis galima atspausdinti *LKB kronika*, ekspertizės aktas ir kiti dokumentai, 1980-10-01, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47754/3, t. 2, l. 206–212.

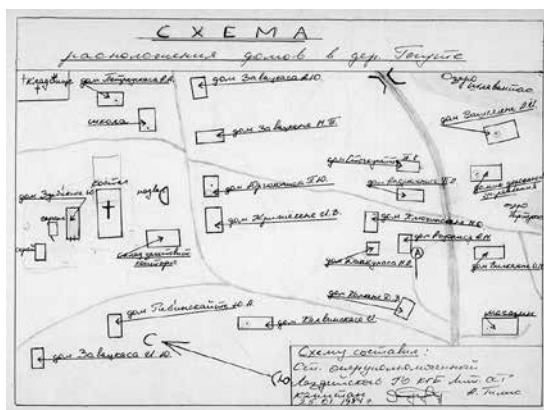
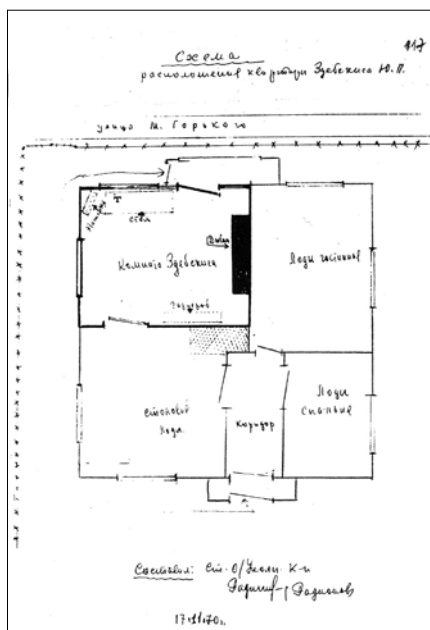
⁵⁸ LSSR KGB operatyvinių ir tardymo priemonių planas baudžiamojoje byloje Nr. 79 Vytautui Skuodžiui, 1980-02-26, LYA, f. K-40, ap. 1, b. 223, l. 4, 20–21.

⁵⁹ SSSR KGB valdybos 5-ojo skyriaus 1989 m. raštas LSSR KGB operatyvinio-techninio skyriaus viršininkui V. Stongiviliui nurodant atlikti ekspertizę, 1988-05-23, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 3967, l. 86.

nes vien su agentų pagalba ar vien techninėmis priemonėmis išsiaiškinti autorystę buvo sudėtinga. Neretai autoriai taip ir likdavo neišaiškinti.

Asmenų stebėseną slaptomis techninėmis priemonėmis. Sovietų Sąjungoje su slapta, anonimine rezistencine veikla ar viešomis, tokiomis kaip Helsinkio grupės, veiklos formomis KGB kovojo ne tik naudodama represines, profilaktines, bet ir slapta priemones, be kurių išsiaiškinti ir užkardyti tokią veiklą buvo neįmanoma. Ir agentų pastangų ne visada užtekdavo. Svarbiausi slapti sekimo, pasiklausymo, kratų, fotografavimo tikslai buvo išsiaiškinti asmenis, dalyvaujančius antisovietinėje veikloje, ir rasti, surinkti bei konfiskuoti daiktus, šiuo atveju – savilaidos leidinius, dokumentus, atsiminimus, kurie pasitarnautų kaip įkalčiai baudžiamojame byloje. Buvusiame KGB archyve yra nedaug išlikusių dokumentų, kurie atskleistų, kokios priemonės buvo taikomos prieš vieną ar kitą organizaciją ar asmenį, ar buvo ieškoma anoniminių dokumentų autorių ir platintojų. Daugiausia tokios informacijos yra operatyvinėse bylose, pavyzdžiui, J. Zdebskio (6 tomai), J. Keliuočio ar kitų žymių tarpukario Lietuvos veikėjų, buvusių kalinių stebėjimo, jiems grįžus į Lietuvą, bylose.

Kadangi *LKB kronikos* leidėjų ir ypač kunigo J. Zdebskio sekimas lietuviškoje istoriografijoje yra pakankamai gerai atspindėtas, todėl čia tiesiog pateikiami išskirtiniai slapstų priemonių taikymo pavyzdžiai.

3 pav. Zdebskio buto ir gyvenamosios aplinkos planai

(f. K-30, ap. 1, b. 881, l. 70; 886, l. 9)

KGB, pasitelkęs agentus ir kitas priemones, sekė kiekvieną kunigo J. Zdebskio žingsnį⁶⁰. Tai liudija didžiulė jam užvestos operatyvinės bylos apimtis (6 tomai). Pavyzdžiui, 1984 m. KGB planuose sekant J. Zdebskį ir žmones, kurie pas jį lankėsi ir su kuriais jis bendravo telefonu, jo gyvenamojoje vietoje nurodyta taikyti T (pasiklausymas) ir D (krata) priemonės, o jo automobilį apdoroti priemonėmis *Zerkalo*⁶¹ ir *Tranzit*⁶². Retai pasitaikantis dokumentas – KGB planas, nurodantis, kaip įgyvendinti slaptą priemonę D (slapta krata). Jame rašoma, kad ji bus vykdoma J. Zdebskiui išvykus, kai agentas patvirtins, kad jo tikrai nėra namuose. Priemonė bus naudojama naktį, todėl reikia žibintuvėlių, kad viskas matytųsi, o durys bus atraktintos rakto dublikatu. Slaptos kratos metu bus ieškoma, kas paslėpta, ir tai reikės nufotografuoti⁶³. Ataskaitoje apie tai, kaip buvo įgyvendinta D priemonė slaptos kratos metu J. Zdebskio bute, konstatuota, kad rasta vaikams skirtos religinės medžiagos⁶⁴. 1979 m. J. Zdebskis pateko į autoavariją ir KGB prašė agentą nustatyti, kur bus taisomas kunigo automobilis, kad jame būtų galima pritaikyti literinę priemonę⁶⁵. Buvo naudotos įvairios slaptos priemonės prieš kultūros veikėją, buvusį politinį kalinį Juozą Keliuotį. Pavyzdžiui, viename iš KGB planų (1963 m.) jo atžvilgiu buvo numatytos tokios priemonės: siekiant išsiaiškinti, su kuo jis bendrauja ir kas kalbama jo namuose, turi būti naudojama priemonė T (slaptas pasiklausymas iš sekamojo namų), ieškant jo namuose slaptaviečių, literatūros – priemonė D (slapta krata), būtina periodiškai vykdyti sekimą ir J. Keliuočio namuose naudoti priemonę E (krata)⁶⁶. 1970 m. plane buvo numatyta papildoma priemonė O (slapta operatyvinė apžiūra įsilaužiant į patalpas, kur tiriamasis asmuo galėjo saugoti antisovietinę literatūrą), nurodyta rasti J. Keliuočio atsiminimų rankraščio slėptuves⁶⁷. Jo namuose stalą buvo planuojama padengti priemone MT (cheminis preparatas, paliekantis žymes). Norėta sužinoti, ar jis neperdavė kokios nors medžiagos susitikimo su išeiviu Vytautu Vardžiu metu⁶⁸. Šios priemonės buvo taikomos ir kitiems J. Keliuočio aplinkos asmenimis, pavyzdžiui, Domui Cesevičiui nurodyta pritaikyti priemonę *Zakaz*, kai jis bus kavinėje „Neringa“⁶⁹. KGB 2-osios valdybos rašte 7-ajam skyriui prašyta pateik-

⁶⁰ LSSR KGB Lazdijų r. poskyrio parengtas priemonių planas prieš DOR Nr. 242 J. Zdebskį, 1984-04-26, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 887, l. 3–8.

⁶¹ KGB 5-osios tarybos išrašo iš agentūrinių, operatyvinių ir tardymo priemonių plano, siekiant užkirsti kelią tolesniam antisovietinių leidinių leidimui ir platinimui, 1984-04-03, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 886, l. 136.

⁶² LSSR KGB Lazdijų r. poskyrio parengtas priemonių planas prieš DOR Nr. 242 J. Zdebskį, 1984-04-26, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 887, l. 4.

⁶³ Slaptos priemonės OTM D vykdymo planas objekte 40-953-85, 1985-09-20, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 887, l. 127–130.

⁶⁴ Ataskaita apie slaptos priemonės OTM D taikymą objekte *Naglec*, 1985-09-25, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 887, l. 131.

⁶⁵ Agento Mykolo pranešimas apie J. Zdebskio autoavariją, 1979-02-28, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 880, l. 52–52 ap.

⁶⁶ KGB priemonių planas DOR Nr. 7558 J. Keliuotis, 1963-03-22, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 372, l. 38.

⁶⁷ KGB priemonių planas DON Nr. 827 J. Keliuotis, 1970-03-18, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 373, l. 181.

⁶⁸ KGB raportas operatyvinėje byloje DON Nr. 827, 1972-01-19, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 374, l. 193–194.

⁶⁹ Agento pranešimas, 1973-01-20, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 374, l. 208–208 ap.

ti duomenis apie Cezarį Petrauską, jo namo išdėstymą ir santykius su namo gyventojais. 7-asis skyrius, atlikęs išorinį sekimą, identifikavo kaimynus, išsiaiškino jų santykius su Petrausku ir ką jie žino apie jį, kas ten lankosi, tai, kad sekamasis laikosi ramaus gyvenimo būdo⁷⁰. Siekiant nustatyti D. Cesevičiaus namuose vykstančių pokalbių pobūdį, jo bute nurodyta įrengti priemonę N (stacionari pasiklausymo technika, „blakė“), tačiau dėl techninių priežasčių to padaryti nepavyko⁷¹. Operatyvinio sekimo suvestinėje, skirtoje objektui *Lodyr* (toks buvo D. Cesevičiaus kaip sekamo asmens slapyvardis), nuo 1950 m. liepos 26 d. 7.30 val. iki tos pačios dienos 23.30 val. pažymėta, kur jis ėjo tam tikrą valandą, su kuo bendravo, pateikiami užfiksuotų asmenų apibūdinimai⁷², kurie vėliau irgi buvo tiriami.

Savilaidoje ir antisovietinėse grupėse dalyvaujančių asmenų ir jų ryšių bei bendraminčių identifikavimas buvo svarbiausias techninių priemonių panaudojimo tikslas.

1958 m. pasitelkus literines priemones, buvo tiriami operatyvinėje byloje *Neispravimij* (sekamieji – K. Skebėra, S. Stungys, V. Petkus ir kt.) figūruojančių asmenų kontaktai, draugai, ryšiai universitetuose. Pavyzdžiui, K. Skebėros namuose buvo pritaikyta priemonė N. Pasitelkus šią priemonę ir agentus buvo išaiškinti tokie Skebėros bendraminčiai kaip V. Girdzijauskas, A. Kepenis [...]. Literine priemone T buvo užfiksuotas K. Skebėros ir V. Petkaus pokalbis, atskleidžiantis jų tarpusavio ryšius ir antisovietinę veiklą. Po to agentai pradėjo V. Petkaus operatyvinį sekimą. 1970 m. gruodžio mėn. K. Skebėros namuose buvo atlikta slapta krata, kurios metu nufotografuota jo užrašų knygutė su antisovietiniais užrašais⁷³. 1975 m. NN priemonė (išorinis sekimas) buvo taikoma vienam iš operatyvinės bylos *Ozlablionyje* objektų *Gajan* (B. Gajauskas), atvežusio pažįstamui antisovietinės literatūros, pažymėtos specialia priemone. Jis buvo sekamas 13 dienų ir dėl to, pasak KGB, jie nesugebėjo išplatinti tos medžiagos tarp pažįstamų⁷⁴. KGB užvestoje byloje *Leidėjai* matyti, kaip techninės priemonės T ir D atskleidžia savilaidoje dalyvaujančių asmenų (J. Stašaičio, P. Plumpos, P. Petronio) veiklą, tarpusavio ryšius, kiek ir kokių rašomųjų mašinėlių jie turi⁷⁵. 1977 m. OTO ataskaitoje buvo užfiksuota, kad agentas informavo, jog operatyvinis objektas *Pasobnik* platina antisovietinio turinio dokumentus. Techninėmis priemonėmis išsiaiškinta, kad jis palaiko ryšius su asmeniu, kuriam pritaikytos priemonės T, S, D,

⁷⁰ KGB 7-ojo skyriaus pažyma apie C. Petrauską ir jo aplinką, 1960-01, *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 354, l. 126–127.

⁷¹ LSSR KGB 4-osios valdybos raštas SSRS KGB 4-ajai pagr. valdybai dėl D. Cesevičiaus stebėsenos, 1957-12-31, *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 367, l. 18.

⁷² LSSR KGB 7-ojo skyriaus objekto *Lodyr* operatyvinio sekimo suvestinė Nr. 1, 1960-07, *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 367, l. 293–294.

⁷³ LSSR KGB raštas SSRS KGB 4-ajai valdybai dėl agentūrinių bylų *Neispravimij*, *Kopot* realizavimo, 1958-04-05, *LYA*, f. K-18, ap. 1, b. 534, l. 116–117, 119–120, 128.

⁷⁴ LSSR KGB inspekcijos vyr. inspektoriaus P. Malachovo pažyma apie 7-ojo skyriaus veiklą, 1975-06-27, *LYA*, f. K-51, ap. 1, b. 439, l. 43.

⁷⁵ KGB informacinis pranešimas, 1975-07-23, *LYA*, f. K-51, ap. 1, b. 423, l. 37–48.

NN⁷⁶. Jas pritaikius paaiškėjo, kad jis palaiko ryšius su *GDOR Blok* objektais (operatyvinė byla, užvesta grupei asmenų, prisidedančių prie *LKB kronikos* leidimo). 1976 m. pritaikius objektui *Jėzuitas T* priemonę išsiaiškinta, kad pas jį apsilankęs asmuo 1977 m. vasario 16 d. planuoja išplatinti lapelius. Pritaikius agentūrines ir technines priemones, KGB Jonavos rajone buvo užvesta operatyvinė byla ir iškelta baudžiamoji byla⁷⁷. 1980 m. LSSR KGB operatyvinių ir tardymo priemonių planas baudžiamojoje byloje Nr. 79 V. Skuodžiui rodo tiek jam, tiek jo šeimos nariams ir jo aplinkos žmonėms taikytas priemones siekiant išaiškinti *Perspektyvų* ir *Alma Mater* leidyboje dalyvaujančius asmenis ir patraukti juos atsakomybėn. G. Iešmantui, A. Žilinskui, A. Patackui ir kitiems jų namuose bei darbovietėse buvo taikytos tokios priemonės. Pritaikius T, NN, S priemones, nustatyta, kad G. Iešmanto žmona, kalbėdama su broliu, pasakojo, jog G. Iešmantas kuria eilėraščius ir laiko juos pas kažkokią moterį. Manoma, kad buvo nustatyta ta moteris ir jų namuose pritaikytos priemonės. Nutarta apklausti Ireną Skuodienę, jos dukrą, Danutę Keršiūtę ir pokalbio metu pritaikyti priemonę *Sputnik*⁷⁸.

1986 m. *LKB Kronikos* ir *Aušros* leidėjų priešiškos veiklos nustatymo operatyvinių priemonių plane rašoma, kad 1985–1986 m. naudotos agentūrinės-operatyvinės priemonės taikant priemonę MR-2 (daikto pažymėjimas radioaktyviomis medžiagomis), siekiant nustatyti, kokie asmenys yra susiję su *Kronikos* leidyba. Numatoma pakartotinai vykdyti šią priemonę taip: paruoštas ir pažymėtas MR-2 medžiagas per patikrintus agentus perduoti asmenims, susijusiems su nelegalių leidinių spausdinimu⁷⁹. 1984–1985 m. buvo pritaikytos priemonės T, S, D, O, *Sputnik* ir *Zapad* (1984 m. naudota 22 kartus, 1985 m. – 34), tris kartus buvo pritaikyta priemonė MR-2⁸⁰. Vien iš bylos DOR Nr. 242 (J. Zdebskio operatyvinės bylos numeris) žinoma, kad tokios slaptos kratos buvo numatytos atlikti Mistiko (kun. L. Kunevičiaus), kun. K. Vasiliausko, Kolekcionieriaus (kun. M. Dobrovolskio OFM Cap.), Seminaristo (J. Stašaičio), ses. Loretos Paulavičiūtės, Arimanto Raškinio ir kituose butuose. Šių kratų metu būdavo ne tik apžiūrima rasta antisovietinė ar „ideologiškai žalinga“ literatūra, bet ji buvo ir paimama arba padaromos šių dokumentų fotokopijos⁸¹.

⁷⁶ T priemonė reiškė slaptą pasiklausymą iš sekamojo kambarių, S – telefoninių pokalbių pasiklausymą ir įrašymą, NN – išorinį sekimą, D – slaptas kratas, nepalikant jokių ženklų (pavyzdžiui, KGB dominantys dokumentai buvo slapta perfotografuojami).

⁷⁷ LSSR KGB padalinių parengta pažyma apie operatyvinių-techninių padalinių indėlį ir jo padidinimą kontržvalgybinėje veikloje, 1977-03-22, *LYA*, f. K-51, ap. 1, b. 759, l. 24, 25.

⁷⁸ LSSR KGB operatyvinių ir tardymo priemonių planas baudžiamojoje byloje Nr. 79 Vytautui Skuodžiui, 1980-02-26, *LYA*, f. K-40, ap. 1, b. 223, l. 1–21.

⁷⁹ Dėl *LKB kronikos* ir *Aušros* leidėjų priešiškos veiklos nustatymo operatyvinių priemonių plane, 1986-10-30, *LYA*, f. K-18, ap. 1, b. 261, l. 30, 32.

⁸⁰ LSSR KGB 5-osios tarnybos pažyma apie Kauno, Širvintų, Kėdainių padalinių darbą su operatyvinių bylų objektais, prisidėjusiais prie nelegalių antisovietinių leidinių platinimo, 1986-10-23, *LYA*, f. K-18, ap. 1, b. 261, l. 43.

⁸¹ Vidas Spengla, *ibid.*, p. 143.

1-8

Литовская ТРР
Страна: Литва
ОПРЕДЕЛЕНИЕ
№ 10-100 Litovsk-Turkey

Литовская ОДР
КОМИТЕТ
государственной безопасности
по делам иностранцев, деп. ЦСР

Возв. № 9636
12. XI 1966
свидетельство
одинцовский 77

НАЧАЛЬНИКУ 2 УПР КГБ ПРИ СМ СССР

«Отделение Т-го ОТДЕЛА

№ 4 от 1966 г.

ВЫДАЕТ - Г. БУХАЛОВ

ПОКОНЮКАТО ЗАПЯТЫЕ ОБУКАУСАКСА Д.С.

СВОДНАЯ НАРУЖНОГО НАБЛЮДЕНИЯ № — I

на объектом	Происхождение	" от	ноября	196
на заданиям	2 упр " отделения "	" отдела КГБ при СМ Литовской ОДР	Шнееров	
	Наблюдение начало в	23-20 ч.	II ноября	1966 г.
	Наблюдение кончилось в	0-20 ч.	III ноября	1966 г.
	начато: в	8-20	II ноября	1966 г.
	прекрано: в	23-00	II ноября	1966 г.

Согласно заданию, на лётном поле Вильнюсского аэропорта была принята под наблюдением приближаясь рейсом 3640 из Осески туристки Ираклия древнее сына, кличка которой дана "Пронина".

Наблюдения была встречена матерью, известной при себе по имени, кличка ей дала "Поля", браток, кличка дала "Ники", незвестны имя мучиной, кличка дала "Ибра" и молодым парнем 16-17 лет. При встрече ими с "Прониной" несколько стояли а сторону и, примерно, в течение 7-9 мин. плакали, прижимая друг к другу, а мучиным з это время получали земля турками.

Получили через 8-10 минут человека з хрупкую и задежную клетку, хосуюную, портфель а сие хосуюную плавидырочной формы, наблюдение прошли на привокзальную площадь, потрупили земля а талии "Поля" 08-16 III, села сами и в 00 часов 15 минут II.XI.66 г. приехали з адрес - ул. Горького, дом 75, кв.2, а также уша з горюх.

Через 5 минут наблюдение было прекрано до утра II.XI.66 г., с 8 часов 20 мин. до 23 часов II.XI.66 г. Пронья на адрес не выходила. Наблюдение прекрано же утра II.XI.66 г.

4 pav. Išorinio stebėjimo suvestinės pavyzdys
(f. K-41, ap. 1, b. 648, l. 11)

Рассказать
т. Шнарку
т. _____

2-02-04

СВОДНА № 8 Рег. № 2078
по объекту 40-588-08
из 35 копий 1967 г.
из _____ пистей

/ Разговор на русском языке /

В 21 час. 10 мин. между Москвой и Белой
записан разговор следующего содержания:

Е. - Да.
П. - Боже, здравствуй. Ты узнаешь?
Е. - Да, Москва.
П. - Смотри как ты пошла.
Е. - 10 лет и не было.
П. - Да, Москва.
Е. - Ты откуда звонишь?
П. - Из дома.
Е. - У тебя дома телефон?
П. - Да, я тебе дома куда-нибудь?
Е. - Аху. Нам надо встретиться поговорить.
П. - Боже, а завтра вечером. Аху, я в пятницу. Ты будешь в субботу?
Е. - Аху, позвоню, но ты заранее позвони.
П. - Хорошо.
Е. - Как дела у
П. - Не помню.
Е. - Как про тебя рассказывали.
П. - Тебе Муля мог бы про меня рассказать, мы с ним часто встречаемся.
Е. - Да, он хороший.
П. - Ну хорошо, так я в пятницу позвоню и мы встретимся.
Е. - Хорошо, мы тогда обо всем поговорим.
П. - Да, Ну так до свидания.
Е. - Обязательно приходи.
П. - Спасибо.

5 pav. Pokalbio pasiklausymo pavyzdys
(f. K-41, ap. 1, b. 648, l. 65)

6 pav. Slapto fotografavimo pavyzdžiai
(f. K-1, ap. Bn-1, b. 98, l. 19 ir Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus fondai)

7 pav. Slapto fotografavimo pavyzdys

(f. K-1, ap. Bn-1, b. 98, l. 19)

Išvados

KGB savo veikloje taikė visą priemonių kompleksą, tad įvertinti vienos ar kitos priemonės efektyvumą, svarbumą nėra lengva ir ypač tokių slaptų priemonių kaip literinės techninės priemonės. KGB naudojo įvairias slaptas priemones, kurių pasirinkimas ir efektyvumas priklausė nuo keliamų uždavinių ir antisovietinės veiklos pobūdžio. Be abejo, svarbiausias tikslas buvo operatyvinės informacijos rinkimas. Nors agentai laikytini svarbiausiu KGB veiklos įrankiu, tačiau tam tikrais atvejais slaptos techninės priemonės buvo efektyvesnės dėl savo slaptumo renkant informaciją. KGB dokumentai liudija, kokia buvo svarbiausia jo priemonė. SSRS KGB 7-osios valdybos viršininkas pastebėjo, kad išorinio sekimo veikla kaip priemonė vaidina reikšmingą vaidmenį kovojant su ideologine diversija, šnipinėjimu ir kita priešiška veikla⁸². Tuo tarpu SSRS KGB agentūros įsakyme agentai laikomi pagrindine čekistų veiklos priemone⁸³. KGB veiklos ataskaitose nėra pateikiama statistinių duomenų, kiek ir kokių literinių priemonių buvo taikyta, nors kitų priemonių statistiniai duomenys yra pateikiami. Matome akivaizdžiai skirtingą šių KGB priemonių vertinimą.

⁸² В. И. Чертищев, „К вопросу о понятии легендирования в наружном наблюдении“, *Труды высшей школы КГБ*, 1982, т. 26, с. 50.

⁸³ SSRS KGB įsakymas Nr. 00140 dėl agentūrinio tinklo, 1983-07-04, LVA, f. K-1, ap. 46, b. 150, l. 2.

Statistinių duomenų trūkumas neleidžia įvertinti, kokios priemonės buvo daugiau ar mažiau populiarios ir efektyvios. Tačiau operatyvinėse bylose išlikę literinių priemonių taikymo dokumentai liudija, kad išorinis sekimas ir slapta pasiklausymas buvo dažniausiai taikomos literinės priemonės rezistentams.

Literinių priemonių privalumas – jų slaptumas, nes taikant jas buvo laikomasi ypatingų konspiracijos sąlygų. Jų buvo imamasi tada, kai kitos priemonės nebuvo efektyvios ir nebuvo galima jų pasitelkti, o tai irgi rodo, kad jos vis dėlto buvo svarbios ir efektyvios. Jos kartais padėdavo identifikuoti asmenis, norėjusius išlikti anonimiškais, dalyvaujančius savilaidos procesuose, gauti įkalčių, reikalingų asmenims represuoti, slapta išgauti naudingos informacijos. Tačiau jos buvo naudingos tik renkant įkalčius apie jau įvykusius antisovietinius veiksmus, o ne prevencijai ar užkardant.

Operatyvinės-techninės priemonės, kaip ir agentai, buvo naudojamos kitoms represijoms vykdyti (rinkti informaciją baudžiamajai bylai, profilaktikai), tad jos svarbios represinės politikos dalys. Tik dėl jų slaptumo jų dėka gauta informacija turėjo būti „legalizuota“, išviešinta tam tikru būdu, kad jas būtų galima panaudoti ir nepakenkti konspiracijai. Buvusiame KGB archyve rasti savilaidos leidiniai, kaip įkalčiai, ten pateko pasitelkus tiek agentus, tiek literines priemones. Nors rezistentai nujautė, kad juos seka, pasiklauso, tai nesustabdė nei KGB, nei pačių rezistentų.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Archyvų fondai

- K-1, ap. 46 – LSSR KGB centro skyrių bylų apyrašas
- K-1, ap. 58 – baudžiamosios bylos
- K-11, ap. 1 – LSSR KGB rajonų (miestų) poskyriai
- K-18, ap. 2 – LSSR KGB miestų skyriai
- K-30, ap. 1 – LSSR KGB operatyvinės įskaitos bylos
- K-40, ap. 1 – LSSR KGB tardymo skyrius
- K-41, ap. 1 – LSSR KGB 2-oji valdyba
- K-35, ap. 2 – LSSR KGB 1-asis žvalgybos skyrius
- K-51, ap. 1, 3 – LSSR KGB sekretoriatas
- F. 1771 – LKP CK Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komitetas (LYA)

Literatūra

1. Anušauskas Arvydas, *KGB. Visiškai slapiai*, Vilnius: Versus Aureus, 2015.
2. Gaškaitė Nijolė, „Specpriemonės KGB veikloje“, *Laisvės kovų archyvas*, 1993, Nr. 9.
3. Okuličiūtė Lina, „Juozas Keliuotis KGB taikinyje 1956–1978 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 2 (26), p. 126–147.
4. Liesiai Antanas ir Jovita, „Specialiosios priemonės“, <<https://lajarchyvas.wordpress.com/2015/02/06/kgb-specialiosios-priemones/>>.
5. Spengla Vidas, *Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratinklis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1993.

Šaltiniai

1. Burinskaitė Kristina, Okuličiūtė Lina, *KGB slaptieji archyvai 1954–1991*, Vilnius: LGGRTC, 2011.
2. *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–1953 m.*, sud. Gaškaitė Nijolė, Kašėta Algis, Starkauskas Juozas, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996, p. 43.
3. *Контрразведывательный словарь*, Москва, 1972. [*Kontrrazvedyvatelyj slovar*, Moskva, 1972].
4. Чертищев И. В., „К вопросу о понятии легендирования в наружном наблюдении“, *Труды высшей школы КГБ*, 1982, т. 26, с. 50–62. [Čertiščevas I. V., „K voprosu o poniatii legendirovanija v naružnom nabliudenii“, *Trudy vysšej školy KGB*, 1982, t. 26, s. 50–62].

Kristina Burinskaitė

The Use of Operational-Technical Measures Against Participants in the Anti-Soviet Resistance

Summary

The KGB used various covert measures aimed primarily at gathering intelligence information. While agents were the KGB's main tools, in some cases covert technical measures proved more effective in collecting information. The use of such measures was strictly regulated, and they could only be employed by those who had already exhausted other options. Like agents, operational-technical measures could also be used for other repressive purposes, such as gathering information for criminal proceedings or preventive activities, making them integral to the repression policies. Although they were mostly applied to monitor the movement of foreign nationals in Lithuania, they also played an important role in countering the activities of participants in the Lithuanian anti-Soviet resistance movement. Cases documented in KGB files show that these measures were aimed not only at uncovering participants in the anti-Soviet movement, but also at identifying associated individuals and dismantling the group's activities while gathering material for criminal proceedings. These measures rarely achieved their goals; however, the dissemination of the Lithuanian Catholic Church Chronicle in Lithuania and the West indicates that the KGB remained mostly an observer, although some individuals were harmed.

Keywords: KGB, anti-Soviet resistance movement, technical measures, self-publishing.